

**Oryantalistlerin İkra Rivayetinin Tarihine Dair İddiaları:
Gregor Schoeler Özelinde Bir İnceleme**

Orientalists' Claims about the History of the Iqra Narration:
A Study of Gregor Schoeler

Dilek Tekin

Dr. Öğr. Üyesi, Yalova Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Hadis Ana Bilim Dalı
Assist. Prof. Dr., Yalova University Faculty of Islamic Sciences, Department of Hadith
Yalova / Turkey
dmuhaddise@gmail.com
orcid.org/0000-0002-6445-9414

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü: Araştırma Makalesi / **Article Type:** Research Article
Geliş Tarihi: 30 Nisan 2024 / **Date Received:** 30 April 2024
Kabul Tarihi: 18 Haziran 2024 / **Date Accepted:** 18 June 2024
Yayın Tarihi: 30 Haziran 2024 / **Date Published:** 30 June 2024
Yayın Sezonu: Haziran 2024 / **Pub Date Season:** June 2024

Atıf: Tekin, Dilek. "Oryantalistlerin İkra Rivayetinin Tarihine Dair İddiaları: Gregor Schoeler Özelinde Bir İnceleme". *Akademik Siyer Dergisi* 10 (Haziran 2024), 1-20.

Citation: Tekin, Dilek. "Orientalists' Claims about the History of the Iqra Narration: A Study of Gregor Schoeler". *Journal of Academic Sirah* 10 (June 2024), 1-20.
<https://doi.org/10.47169/samer.1476415>

İntihal: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Plagiarism: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

web: <http://dergipark.gov.tr/samer> **e-mail:** akademiksiyerdergisi@ksu.edu.tr

Yayıncı: KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

Published by: KSU Sirah Researches Application and Research Center

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların Kaynakça'da belirtildiği beyan olunur (Dilek Tekin).

Ethical Statement: It is declared that during the preparation process of this study, scientific and ethical principles were followed and all the studies benefited from are stated in the bibliography (Dilek Tekin).

Bu makale Creative Commons Alıntı-Gayriticari Türetilemez 4.0 (CC BY-NC 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır.

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0).

Öz

Bir tarihçinin, kaynaklarını hem tarihi düzlemine hem de tarih yazımı bağlamına dikkat etmeksizin okuması düşünülemez. Zira bu, kesinlikle tam da tarihî yorumun kalbidir. Çünkü kaynaklar tarihçilerin manayı kurguyla inşa ettikleri malzemeleridir. Diğer deyişle, kaynaklar tarihçilerin söz konusu tarihe dair kendi tasvirlerini yaratmak için dayandıkları geçmişe ait bir haberin veya objenin geçmişiyle ilgili iddialarıdır. Dolayısıyla tarihî bir çalışma ya da yorum bu tasvirin neticesidir. Bir kaynak bize ilgili olayın var olduğuna dair delil sağlar; tarihî yorum ise bu olay hakkında bir iddiadır. Hadis ilminin tarih ve siyer ilmi ile yakın ilişkisi düşünüldüğünde birincisinin ikinciye kaynaklığı meselesi hem hadis hem de tarih akademisyenleri tarafından sık sık gündeme getirilen bir mesele olagelmıştır. Buradan hareketle İslam'ın kökeni ve tarihi üzerine araştırma yapan Batılıların Hz. Peygamber'in hayatı ve onun hadisleriyle yakından ilgilenmeleri son derece tabiidir. Bu araştırmacıların eserleri incelendiğinde ise onun ilk vahiy tecrübesine dair haberlerle özellikle ilgilendikleri görülecektir. Türkiye'de ise ilk vahiyle ilgili tartışmalara, yaptıkları çalışmalarla katkı sunan tefsir ve hadis alanından pek çok araştırmacı mevcuttur. Bunlar konuyla ilgili ihtilaflı rivayetleri inceleyen yahut özel olarak ikra rivayetini hadis yahut Kur'an tarihi bakımından ele alan çalışmalardır. Bu makale, ilk vahiy tecrübesi ile doğrudan irtibatlandırılan ikra rivayetiyle ilgili Batı'da en kapsamlı çalışmayı yapması dolayısıyla Gregor Schoeler'in hadis ve siyer kaynaklarında ilgili rivayetin nasıl izini sürdüğü ve rivayetlerin metin mukayeselerinden hareketle oryantalist paradigma içerisinde farklı bir duruş sergileyerek nasıl yeni sonuçlara ulaştığı meselesini ele alacaktır. Neticede Schoeler'in, rivayetleri metin mukayesesinden hareketle inceleme, isnaddaki bilgileri metinden hareketle kontrol etme, biyografik eserleri kullanma bakımından yöntem olarak ve rivayetleri güvenilir kabul etme, rivayet tarihini doğru anlama bakımından ulaştığı sonuçlar olarak oryantalist paradigma içerisinde en mutavassıt, İslamî paradigmaya en yakın araştırmacı olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelime: Hadis, Siyer, İkra Rivayeti, G. Schoeler, Metin Mukayesesi.

Abstract

It is inconceivable for a historian to read his source without paying attention to both its historical and historiographical context. For this is precisely the heart of historical interpretation. For sources are the materials from which historians construct meaning. In other words, they are the claims about the past of a news item or object that historians rely on to create their own portrayal of the history in question. Therefore, a historical study or interpretation is the result of this depiction. A source provides us with evidence for the existence of an event; historical interpretation is a claim about that event. Considering the close relationship between the science of hadith and the science of history and siyar, the issue of the source of the former to the latter has been an issue frequently raised by both hadith and history scholars. From this point of view, it is only natural that Westerners who study Islam and its history would be interested in the life of the Prophet and his hadiths. When these scholars interested in the life of the Prophet are examined, it will be seen that they are particularly interested in the news about his experience of the first revelation. This article will examine the issue of how Gregor Schoeler, who has done the most recent and comprehensive study on the narration of iqra, which is directly linked to the first revelation experience, traces the narration in question in hadith and sira sources and reaches new conclusions by taking a different stance within the orientalist paradigm based on the textual comparison of the narrations. As a result, it is understood that Schoeler is the middle-ground researcher within the orientalist paradigm and the closest to the Islamic paradigm in terms of his methodology, in terms of examining the narrations based on textual comparison, checking the information in the isnad based on the text, using biographical works, and his conclusions in terms of accepting the narrations as reliable and understanding the narration history correctly.

Keywords: Hadith, Sira, Iqra Narration, G. Schoeler, Textual Comparison.

GİRİŞ

Sahabenin Hz. Peygamber'e sorduğu sorular incelendiğinde onun ilk vahiy tecrübesini merak ettikleri görülmektedir. Hz. Peygamber'in bu sorulara verdiği cevaplara dair rivayetler ise farklılık arz etmektedir. İlk vahiy meselesi ile irtibatlı olarak "İkra" diye meşhur Alak sûresinin ilk beş ayetinin ilk inen ayetler olduğunu ifade eden rivayet, sağlam isnadı ve güvenilir hadis kitaplarında yer bulması dolayısıyla alimlerin büyük çoğunluğu tarafından kabul görmüştür. İkra rivayeti Abdürrezzâk (211/826),¹ İbn Hişâm (218/833),² İbn Sa'd (230/845),³ Taberî (310/923),⁴ Buhârî (256/870)⁵ ve Müslim (261/875)⁶ gibi önemli pek çok müellifin hadis, siyer ve tefsir kaynaklarında çeşitli varyantlarla geçmektedir. Öte yandan ikra rivayetleri mukayese edildiğinde hem vahyin inışı hem de detayları ile ilgili farklı anlatımlar olduğu görülmektedir. Söz konusu farklı anlatımlar; ilk vahyin ne olduğu, ne zaman, nerede ve nasıl geldiği, Hz. Peygamber'in duruma nasıl tepki verdiği dair net bir tasvirin oluşmasına engel olmaktadır. İlk vahyin ne olduğu meselesi konunun ehemmiyetinden ötürü hem tefsir hem de hadis uzmanlarınca farklı açılardan farklı metotlarla çalışılmıştır.⁷ Dolayısıyla bu makalede ilk vahyin hangisi olduğu tartışmasına ne tekraren yer verilecek ne de herhangi bir cevap aranacaktır.

Hz. Peygamber'i ve onun hayatıyla ilgili gelişmeleri inceleyen Batılı araştırmacılar, ilk vahiy deneyimiyle ilgili rivayetlerin gerçek bir öz içerip içermediği sorusunu gündeme getirmiştir. İlk inen vahyin Alak sûresinin ilk beş ayeti olduğuyla ilgili Sünnî ve Şii kaynaklardaki bir çeşit genel kabul dolayısıyla olsa gerek Montgomery Watt (ö. 2006)⁸ ve Uri Rubin (ö. 2021)⁹ gibi Hz. Muhammed'in hayatına dair eser yazan pek çok Batılı araştırmacı, ilk vahyin ne olduğu meselesinde genellikle ikra

¹ Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî, *el-Musanneffî'l-hadîs*, thk. Merkezü'l-Buhûsi ve Takniyeti'l-Ma'lûmât (Mısır: Dâru't-Ta'sîl, 1436), 5/21 (9719).

² Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Me'âfirî, *es-Sîratü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekâ vd. (Mısır: Şirketü Mektebe ve Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1955), 1/239.

³ Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. Z. M. Mansûr, (Medine: y.y., 1987), 120.

⁴ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî Te'vîli'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 14/519-520.

⁵ Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmi u'l-müsnedü's-şâhîhu'l muhtasar min umûri Resûlillâh şallallâhü âleyhi ve sellem ve sünenihî ve eyyâmih*, thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır (Dârü Tavki'n-Necâti, 1422), "Bed'ü'l-vahy"; 1, "Tefsîru'l-Kur'ân", 356; 357, "et-Ta'bîr", 1.

⁶ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmi u's-şâhîh*, thk. Ebû Kuteybe Nazar b. Muhammed el-Fâryâbî (Riyâd: Dâru't-Tîbe, 1427), "İmân" 160 (254).

⁷ Mustafa Öztürk- Hadiye Ünsal, "Kur'an Tarihine Giriş -Evvelü mâ Nezel (İlk Nazil Olan Kur'an Vahyi) Meselesi-", *Eskiye: Anadolu İlahiyat Akademisi Araştırma Dergisi* 26 (2013), 65-119; Nihat Uzun, "Vahyin Başlangıcıyla İlgili Rivayetlere Sünnî ve Şii Âlimlerin Yaklaşımları", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/1, (2013) 73-112; Muhammed Mahmut, Başeğmez, "Rivayet İlmi Açısından İlk İnen Vahiy Hakkındaki Rivayetlerin Değerlendirilmesi -Merfû' Rivayetler Özelinde-", *Düzce İlahiyat Dergisi* 7/1 (Haziran 2023), 114-144; Emine Demil, *Hadis ve Tarih Rivâyetleri Bağlamında Sîretin Risâlet Öncesi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 321-365.

⁸ Montgomery Watt, *Muhammed at Mecca* (Oxford: y.y., 1953).

⁹ Uri Rubin, "Iqra' bi-smi rabbika...! Some Notes on the interpretation of Surat al-'alaq (vs. 1-5)", *Israel Oriental Studies* 13 (1993), 213-230; *The Eye of Beholder: The Life of Muhammad as Viewed by the Early Muslims* (Princeton: NJ, 1995).

rivayetine yer vermiştir. Rubin'in¹⁰ ve Gregor Schoeler'in (d. 1944)¹¹ ise özel olarak bu rivayet ile ilgili çalışmaları mevcuttur. Bu makale ise bahsi geçen araştırmacılardan özellikle Schoeler'in ikra rivayetleri ile ilgili düşüncelerine odaklanacak ve kendinden önce yapılan araştırmaların sonuçları ile mukayeseli bir analizini sunacaktır. Zira Schoeler'in çalışması hadis ve siyer kaynaklarında ikra rivayetinin izini sürerek metin mukayeselerinden hareketle rivayetin tarihî sürecine odaklanmaktadır.

Schoeler, ikra rivayetinin geçtiği tüm hadis ve siyer kaynaklarını tarayarak özellikle Urve b. Zübeyr'den gelenlere yoğunlaşmıştır. Juynboll'un hadis tenkit yöntemini kullanan Schoeler, form ve içerik tenkidinin yanı sıra metin mukayeselerinden hareketle neticeye ulaşmaktadır. Bu sebeptendir ki oryantalist paradigma içinde hadislerin tarihlendirilmesiyle ilgili daha erken dönemleri işaret etmektedir.¹² Schoeler kendisinden önce ikra rivayetinin içeriği üzerine benzer çalışma yapanlardan bazılarını, tüm temel kaynaklara dayanarak değil, yalnızca seçilmiş tariklerden hareketle çalışmakla ve tüm tariklerin kapsamlı bir mukayesesini yapmadan sadece seçili rivayetler arasındaki farklılıklardan hareketle aşırı genel ve problemlili sonuçlara ulaşmakla eleştirmektedir.¹³ Rubin ve Harald Motzki (ö. 2019) ise daha çok Alak sûresinin tefsirine odaklanmıştır. Bu noktada kısmen hadis usulünün imkanlarını kullanarak ve metin mukayeselerinden hareketle meseleyi ele alan Schoeler'in yöntemi ve ulaştığı sonuçlar hadis rivayet tarihine dair tespitleri açısından dikkate değerdir. Bu makale Schoeler'in söz konusu rivayet tarihini nasıl sürdürdüğüne, isnad-metin analizine dayalı yöntemine ve ulaştığı sonuçların rivayet tarihi açısından kıymetine yoğunlaşacaktır.

İkra Rivayetinin Geçtiği Hadis ve Siyer Kaynakları ve Rivayete Dair Söylenenler

İkra rivayeti Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*lerinin yanı sıra pek çok güvenilir hadis kaynağında geçmektedir. Hadis ilmindeki otorite ve kıymeti dolayısıyla söz konusu rivayet Buhârî'nin *Sahîh*'inde geçen en uzun metnini merkeze alarak incelemek uygun görünmektedir.¹⁴ Buhârî, *Sahîh*'inin vahyin başlangıcı ile ilgili bölümünde rivayeti ilk defa Yahyâ b.

¹⁰ Rubin, "İqra' bi-smi rabbika", 213-230; *The Eye of Beholder*, 109-112.

¹¹ Gregor Schoeler, *The Biography of Muḥammad: Nature and Authenticity*, çev. Uwe Vagelpohl. ed. James E. Montgomery (New York-Londra: Routledge, 2011), 38-79.

¹² Fatma Kızıl, Schoeler, Motzki ve Andreas Görke gibi oryantalistlerin sadece Schacht'ın değil birçok şüpheli ve revizyonist oryantalistin iddialarına itiraz etmelerini mümkün kılan şeyin isnad-metin analizini uygulamaları olduğunu ifade etmektedir. Hatta Schoeler ve Görke, Urve b. Zübeyr'in bazı rivayetlerinin gerçekten Urve'ye aidiyetini kabul ederek söz konusu rivayetleri hicrî I. asra tarihlendirmektedirler. Halbuki Schacht aile isnadı olduğu için Urve<Hişâm kanalıyla gelen tüm rivayetleri sahte kabul etmektedir bk. Fatma Kızıl, "Sîret ya da Sünnet: Oryantalistler Tarafından Çizilen Sınırlar", *Hadis Tetkikleri Dergisi* 13/2 (2015), 22.

¹³ Schoeler, *The Biography*, 55.

¹⁴ İlk inen vahyin hangisi olduğu meselesini hadis ilmi açısından ele alarak konuyla ilgili rivayetleri isnad incelemesi ve metin mukayeselerinden hareketle değerlendiren Başeğmez yukarıda bahsi geçen çalışmasında ikra rivayetlerini ele alarak ilk geçtiği kaynaktan hareketle bir değerlendirme yapacağını ifade etmektedir. Çalışmaya göre Abdürrezzâk b. Hemmâm güvenilir bir isnadla hadisin en tam halini nakleden ilk musanniftir. Söz konusu çalışma, Schoeler gibi Abdürrezzâk'da geçen rivayeti esas alarak *Kütüb-i Sitte* ve öncesindeki kaynaklarda geçen merfû tariklerle gelen metinlerin mukayesesini yapmaktadır. Ancak Schoeler'in detaylı metin mukayeselerinin aksine çalışmada Abdürrezzâk'ın isnadı incelenerek, metni Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, Buhârî, Müslim, İbn Mende, Hâkim, Beyhâkî ve Begavî gibi muhaddislerin metinleriyle lafzî değil şekli olarak mukayese edilmektedir. Zira çalışmanın asıl maksadı ilk inen vahyi rivayetlerden hareketle tespit etmektir. Dolayısıyla metin mukayeselerinin odak noktası da söz konusu meselenin metinlerde yer alıp almadığıdır. Bk. Başeğmez, "İlmi Açısından İlk İnen Vahiy Hakkındaki Rivayetlerin Değerlendirilmesi", 116-125.

Bükeyr<Leys<Ukayl<Zührî<Urve b. Zübeyr<Âişe isnadıyla nakletmektedir. Hz. Âişe (r.anhâ) şöyle aktarmaktadır:

“Allah Resûlü’ne vahyin başlaması sâlih/sâdık rüyalar görmekle olmuştur. Gördüğü her rüya sabahın aydınlığı gibi aynen çıkardı. Sonra ona yalnızlık sevdirdi. Artık Hira Mağarası’nda yalnızlığa çekilir, oradan ailesinin yanına gelinceye kadar sayısı belirli gecelerde ibadet eder ve (ailesinin yanına döndükten bir süre sonra) yine azık alıp mağaraya geri giderdi. Sonra yine Hatice’nin yanına dönüp, bir o kadar zaman için azık tedarik ederdi. Nihayet Allah Resûlü bir gün Hira Mağarası’nda bulunduğu sırada Hak kendisine geldi. Ona melek geldi ve “Oku” dedi. O da: “Ben okuma bilmem” (mâ ene bi kâriin) cevabını verdi. Hz. Peygamber buyurdu ki: “O zaman melek beni alıp tâkatim kesilinceye kadar sıktı. Sonra bırakıp yine: “Oku!” dedi. Ben de ona: “Ben okuma bilmem” dedim. Yine beni alıp ikinci defa takatim kesilinceye kadar sıktı. Sonra beni bırakıp yine: “Oku!” dedi. Ben de: “Okuma bilmem” dedim. Beni alıp üçüncü defa sıktı. Sonra beni bırakıp: “Yaratan Rabbinin adıyla oku. O insanı bir kan pıhtısından yarattı. Oku, Rabbin nihayetsiz kerem sahibidir. O, kalemle (yazı yazmayı) öğretendir, insana bilmediğini O öğretti.” (Alak 1-3) dedi. Bunun üzerine Allah Resulü yüreği titreyerek korku içinde döndü ve eşi Hatice bnt. Huveylid’in yanına giderek “Beni örtün, beni örtün!” dedi. Korkusu gidinceye kadar onu örttüler. Sonra Peygamber başından geçenleri Hatice’ye anlatarak: “Kendimden korktum” dedi. Hatice: “Hayır, Allah’a yemin ederim ki, Allah seni asla utandırmaz. Çünkü sen akrabana bakarsın, işini görmekten aciz olanların yüklerini çekersin, yoksula verir, hiçbir şeyi olmayana bağışta bulunursun, misafiri ağırlarsın, bir felakete uğrayana yardım edersin” dedi. Bundan sonra Hatice, Peygamber’i alıp amcasının oğlu Varaka b. Nevfel b. Esed b. Abduluzza’ya götürdü. Bu zat, Câhiliyye zamanında Hristiyan olmuş bir kimse olup İbranice yazıyı bilir ve İncil’den de bazı şeyleri İbranice okur ve yazardı. O sırada Varaka gözleri sonradan görmez hale gelmiş bir ihtiyar idi. Hatice Varaka’ya: “Amcamın oğlu! Dinle bak, yeğenin neler söylüyor” dedi. Varaka: “Yeğenim, ne görüyorsun/gördün?” diye sordu. Peygamber başından geçenleri anlattı. Bunun üzerine Varaka şöyle dedi: “Bu gördüğün, Allah’ın Musa’ya gönderdiği Nâmus’tur. Keşke senin davet zamanında genç olsaydım! Kavminin seni bu şehirden çıkaracakları zaman keşke hayatta olsam!” Bunun üzerine Peygamber, “Onlar beni buradan çıkaracaklar mı ki?” diye sordu. Varaka da: “Evet, senin getirdiğin bu dava ve mesaj ile gelen herkes, her peygamber, düşmanlığa uğramıştır. Şayet senin davet günlerine yetişirsem, sana yardım ederim.” dedi. Çok geçmeden Varaka vefat etti ve o esnada bir süreliğine vahiy kesildi.”¹⁵

Buhârî, Alak sûresinin tefsirine dair rivayetler içerisinde de aynı hadise yer verir fakat sonunda şu ilave vardır: “Çok geçmeden Varaka vefat etti ve o sıralarda bir süreliğine vahiy de kesildi. Resûlullah bu duruma üzülmüyordu.”¹⁶

Buhârî, söz konusu rivayeti en tam haliyle eserine alan Abdürrezzâk’tan hocası Abdullah b. Muhammed kanalıyla başka bir bölümde¹⁷ tekrar nakletmektedir. Yukarıdaki rivayetle, Abdürrezzâk’ın *Musannef*’inde geçen rivayetin metinleri mukayese edildiğinde Buhârî’nin iki farklı hocasından iki farklı isnadla aldığı hadislerin metinlerini birleştirdiği görülmektedir. Zira Buhârî’nin bu bölümde naklettiği söz konusu rivayetin devamında ilk isnadla gelen metinde bulunmayan şu ilave kısım mevcuttur: “Bize ulaştığına göre vahiy kesildiğinden dolayı Peygamber

¹⁵ Buhârî, “Bed’ü’l-vahy” 1.

¹⁶ Buhârî, “Tefsîru’l-Kur’ân, 357.

¹⁷ Buhârî, “et-Ta’bir”, 1.

(s.a) çok hüznlenmiş ve kendisini saran hüzn içinde, kederinden dolayı birkaç defa yüksek dağların başlarından kendini aşağıya atmak için gitmiş, bir dağın zirvesine çıktığında ona Cibrîl görünüp, 'Yâ Muhammed! Şüphesiz sen hak olarak Allah'ın Resûlüsün' demişti. Bununla ıstırapı sükûna kavuşur ve gönlü sevinir ve geriye dönerdi. Vahiy fetreti uzadığı zaman yine böyle kendini dağdan aşağı atmak için gitmişti. Dağın zirvesine çıktığında tekrar kendisine Cebrâil görünüp 'Sen muhakkak Allah'ın Resûlü'sün!' sözlerini söylemiştir."¹⁸ Söz konusu rivayetteki ilave kısım Buhârî'nin hocasının hocası Abdürrezzâk'ın *Musannef*'inde geçen metinde mevcuttur. Her iki rivayet mukayese edildiğinde ise Buhârî'nin *Sahîh*'inin "Ta'bir" bölümünde geçen rivayette "fi'nevm" ilavesi vardır. *Musannef*'teki rivayette mevcut "hubbibe ileyhi halâu" (ona yalnızlık sevdirdi) cümlesi ise Buhârî'deki rivayette yoktur. *Musannef*'teki versiyonda iki defa Buhârî'de ise üç defa Melek sorar, Hz. Peygamber ise "Ben okuyan değilim" diye cevap verir. Buhârî'deki metinde "ebşir" ifadesi fazladır; "sen misafirleri doyurursun" dan sonra ilave "vetahmilü'l-kelle" ifadesi vardır. *Musannef*'te Varaka'nın ismi "Varaka b. Nevfel b. Râşid" Buhârî'de ise "Varaka b. Nevfel b. Esed" şeklinde geçmektedir. "Kâle" yerine Buhârî'de "ahbera" kelimesi yer alır. Buhârî'de "imrien", "ekûnu hayyan" (şayet hayatta olursam), "li key yulka nefsehu minhu" (kendisini atmak için) ziyadesi mevcuttur; "ûziye" (eziyet edilir); "eşeddu huznen" (aşırı derecede üzüldü) ifadeleri ise eksiktir. Ayrıca sadece Yahyâ b. Bükeyr isnadıyla gelen hadisin metninde Varaka'nın İbranice yazabildiğinden ve İncil'i de İbranice yazdığından bahsedilmektedir fakat iki farklı isnadla (biri hocası Yahyâ; diğeri Abdullah b. Muhammed'den) gelen metnin kime ait olduğunu belirtmeksizin naklettiği ortak metinde ise "Varaka Arapça yazı yazardı. İncili Arapça yazardı."¹⁹ şeklinde ibare mevcuttur.²⁰

Aşağıda ikra rivayetlerinin siyer ve hadis kaynaklarında nasıl yer aldığı Schoeler'in yaptığı metin mukayeselerine ve tespitlerine yer verilerek değerlendirilecektir.

1. İKRA RİVAYETİNİN HADİS KAYNAKLARINDAKİ İÇERİĞİ

İkra rivayetinin Zührî'den gelen tariklerinin müdevvinlere kadar ulaşan detaylı isnad şemasında²¹ Schoeler'in İbn Mende'nin (395/1005) *Kitâbü'l-îmân*'ını, Hâkim en-Nisâbü'nin (405/1014) *Müstedrek*'ini ve Begavî'nin (516/1122) *Şerhu's-sünne*'sini gözden kaçırdığı görülmektedir. Zira ikra rivayeti söz konusu çalışmalarda da Zührî'den gelen bir isnadla

¹⁸ Buhârî, "et-Ta'bir", 1.

¹⁹ Buhârî, "et-Ta'bir", 1.

²⁰ Başeğmez, Varaka'nın "İbranice yazı yazması" ifadesinin Buhârî'nin ilgili rivayeti aldığı hocası Yahyâ b. Abdullah b. Bükeyr'den kaynaklı bir hata olduğunu ifade etmektedir. Başeğmez'e göre Yahyâ hakkındaki tenkitlere ve lafzen rivayete önem veren Müslim'in, hadisi Yûnus ve Ma'mer'den naklederken Varaka'nın İbranice yazdığından bahsetmemesi ve herhangi bir lafız farklılığına işaret etmeden nakletmesi buna delildir. Bkz. Başeğmez, "İlmi Açısından İlk İnen Vahiy Hakkındaki Rivayetlerin Değerlendirilmesi", 123. Halbuki Başeğmez'in açıklaması basit bir lafız farklılığından daha büyük sorunlara yol açabilecek temellendirilmemiş bir iddiadır. Buhârî'nin bu derecede tenkit edilen bir kimseden hadis aldığını düşünmek yerine basitçe burada tashif olduğunu varsaymak daha makuldür. Zira İbrânice ve Arapça kelimelerinin yazımlarına bakılacak olursa (بالعَرَبِيَّةِ ve بالعِبْرَانِيَّةِ) buradaki hatanın kelimeyi yanlış okuma, buna bağlı olarak yanlış noktalamadan kaynaklı bir tashif olması akla gelen güçlü bir ihtimal gibi gözükmemektedir. Nitekim Buhârî'nin *Sahîh*'inde mevcut benzeri nüsha farklılıkları, hatalar ve tashihlerin neler olduğu ile ilgili detaylı bir çalışma için bk. Ali Albayrak, *Buhârî Sonrası el-Câmi'u's-Sahîh Nüsha Farklılıkları, Hatalar, Tashihler*, (İstanbul: MÜİF Vakfı Yay., 2018).

²¹ İkra rivayetinin isnad şeması için bkz. Schoeler, *The Biography*, 41.

mevcuttur.²² Ancak bu eksikliğe rağmen söz konusu şema, rivayetin hangi isnadlarla hangi hadis ve siyer kaynaklarında yer aldığını derli toplu görmek açısından önemlidir.²³

İsnad şemasında görüleceği üzere tüm müdevvinlerin rivayeti aldığı ortak kaynağı Zührî'dir. Zührî'den Hz. Peygamber'e doğru ise isnad her tabakada tek râvi olacak şekildedir. Zira söz konusu rivayeti Zührî hocası Urve b. Zübeyr'den, o ise teyzesi Hz. Âişe'den nakletmektedir. İşte bu sebeple Schoeler Zührî'yi Schacht/Juynboll'un teorisine göre müşterek râvi olarak tespit etmektedir. Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, Abdürrezzâk b. Hemmâm, Ahmed b. Hanbel (241/855), Buhârî, Müslim, Tirmizî (279/892), İbn Hibbân (354/965) gibi pek çok musannifin isnadları geriye doğru sadece Zührî'de birleştiği için Schoeler'e göre Zührî söz konusu hadisi yayan kişidir.

Schoeler ikra rivayetinin en erken ve en tam metnini ihtiva eden Abdürrezzâk'ın *Musannef*indeki (<Ma'mer<Zührî<Urve<Hz. Aişe) versiyonu aşağıdaki gibi parçalara ayırarak metin mukayeseleri sonucu ortaya çıkan benzerlik ve farklılıkları bu şablondan hareketle ifade etmektedir:²⁴

1. Peygamberliğinin ilk işaretleri olarak rüyalarının şafak vakti gibi doğru çıkması; Hira Dağı'nın tepesinde tek başına ibadet etmesi (tahannüs rivayeti).
2. (Muhammed'e "Allah'ın elçisi" diye seslenen) meleğin Hira Dağı'ndaki bir mağarada beklenmedik bir şekilde ortaya çıkması.
3. (Muhammed'in doğrudan konuşması) Meleğin oku (ikra') demesi ve Muhammed'in reddetmesi: "Ben okuyan değilim" (mâ anâ bi-qârî'). Melek Muhammed'i sıkıştırması. Sahnenin iki kez tekrarlanması. Muhammed'i üçüncü kez sıkıştırdıktan sonra sûre 96: 1-5 (ikra' rivayeti)'nin nazil olması.
4. Muhammed'in korkması ve Hatice'ye dönmesi. Onun haykırışı 'Beni sarın' (zammilû-nî). Korkusunun yatışması (Hatice rivayeti I).
5. Muhammed' Hatice ile konuşması (Nefsim için korkuyorum). Hz. Hatice onu sakinleştirir. Onu över (Hatice rivayeti II).
6. Muhammed'in ve Hatice'nin Varaka b. Nevfel'i ziyareti. (Varaka hakkında bilgi)
7. Varaka ile tartışma. Varaka'nın, meleği Nâmûs olarak tanımlaması, Muhammed'in kovulması ve nihai zaferine dair onun kehaneti. (96. sûrenin hemen ardından gelen âyetlerin listesi: sûre 68; sûre 74, sonra 93.)
8. Ardından Varaka'nın ölümüyle ilgili rivayet (Varaka rivayeti).
9. Vahyin (geçici olarak) durdurulması (fetret rivayeti).

²² Ebû Abdullâh Muhammed b. İshâk b. Muhammed el-İsfahânî İbn Mende, *Kitâbü'l-Îmân*, thk. Ali b. Muhammed b. Nâsır el-Fakîhî (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1406) 2/689, 693; Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nisâbûrî Hâkim, *el-Müstedrek üle's-Şahîhayn* (Beirut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1411), 3/202; Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî, *Şerhu's-sünne*, thk. Şu'ayb el-Arnâvûd-Muhammed Zühayr eş-Şaveys (Beirut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1403), 13/316.

²³ Schoeler, *The Biography*, 41.

²⁴ Schoeler, *The Biography*, 39-40.

10. (Meleğin yeniden görünmesi.) Muhammed'in intihar etme niyeti. Kendisini dağdan atmaya çalışırken Cebrail'in (ufukta) belirmesi ve Muhammed'e "Allah'ın elçisi" olarak hitap etmesi (ufuk rivayeti).

11. Meleği görünce Muhammed'in sakinleşmesi ve intiharının önlenmesi.

12. Ma'mer<Zührî<Ebû Seleme b. Abdurrahman<Câbir b. Abdullah< Muhammed isnadıyla gelen yeni rivayet Peygamber'in fetret ile ilgili hadisi. Hira'da meleği ufukta bir taht üzerinde son görüşü. Ürküp dönmesi, "beni örtün, beni örtün!" diye haykırışı, sûre 74'ün vahyedilişi.²⁵

1.1. İkra Rivayetinin Siyer Kaynaklarındaki İçeriği

Aşağıda Taberî'nin²⁶ naklettiği ikra rivayetinin en tam versiyonunun içeriği sıralanacaktır. Böylece hadis kaynaklarında geçen olay ile siyer kaynaklarında geçen arasındaki benzerlikler ve farklılıklar daha net görülecektir, dahası Schoeler'in iddialarını takip kolaylaşacaktır.

1. Hz. Muhammed'in yılda bir ay süreyle Hira Dağı'nda (Kureyş'in İslam öncesi geleneklerine uygun olarak) dini gözlemleri: eve dönmeden önce fakirleri doyurur ve Kabe'yi ziyaret eder (tahannüs rivayeti).
2. Peygamberliğinin başladığı yılın Ramazan ayında Cebrail'in Hira Dağı'nda beklenmedik bir şekilde görünmesi; Muhammed'e Hatice eşlik etmektedir.
3. (Hz. Muhammed'in doğrudan konuşması:) Geceleyin uykusunda meleğin, üzerinde yazı bulunan altın gümüş işlemeli bir bezle görünmesi. Melek iki kez ondan okumasını veya kıraat etmesini ister; iki kez Muhammed melek tarafından sıkıştırılır (bezle ona baskı yapar ve sorar) ve şöyle cevap verir: "Ben okumam/kıraat etmem!" veya "Ne okuyayım/okuyayım?" (mā [zā] akra'u). Bundan sonra Alak sûresinin ilk beş ayetinin vahyedilmesi, Muhammed'in tekrar etmesi. Melek'in gözden kaybolması ve Muhammed'in uyanması. (ikra rivayeti)
4. Hz. Muhammed, şair olduğundan ya da şeytan tarafından ele geçirildiğinden korkar. İntihar etme niyetiyle bir dağa tırmanır.
5. Cennetten gelen beklenmedik bir ses (işitsel görüntü): "Ey Muhammed, Sen Tanrı'nın elçisisin, ben de Cebrail'im!" diyen ve ufukta insan şeklinde beliren Cebrail görüntüsü. Hz. Muhammed'in kendini öldürmekten vazgeçmesi. Görme bir süre devam eder (ufuk rivayeti).
6. Hatice, Hz. Muhammed'i aramak için elçiler gönderir. Melek kaybolur ve Muhammed evine döner.
7. Hz. Muhammed Hatice'nin yanına gider ve onu kucaklar. Çiftin konuşması ('Nerelerdeydin?' vb.) Hz. Muhammed, şair olduğundan ya da içine şeytan girmiş olmasından korktuğunu söyler. Hatice ona şiddetle karşı çıkar ve onu cesaretlendirir ve över (benzer ifadelerle). Hatice'nin Hz. Muhammed'in 'bu insanların peygamberi' olduğuna dair umudu (Hatice rivayeti II).
8. Hatice kuzeni Varaka'yı ziyaret eder. (Râvi burada Hatice'nin kuzeni hakkında bilgi verir.
9. Hatice'nin kocasının yaşadıkları hakkında Varaka ile konuşması. Varaka meleğin 'büyük Namus' ve Hz. Muhammed'in de 'bu insanların peygamberi' olduğunu varsayar.

²⁵ Schoeler, *The Biography*, 39-40.

²⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 14/519-520.

10. Hatice eşinin yanına döner ve Varaka'ya ziyaretinden bahseder. Hz. Muhammed bununla rahatladığını hisseder.

11. Hz. Muhammed ve Varaka Kâbe'de buluşurlar. Hz. Muhammed yaşadıklarını anlatır. Varaka, onu 'bu kavmin peygamberi' ve meleği de 'büyük Nâmûs' olarak tanımlar. Peygamber'in kovulacağını öngörür ve mümkün olduğunda ona yardım etme arzusunu ifade eder (Varaka rivayeti).

12. Hz. Muhammed'in dönüşü. O Varaka'nın yüreklendirmesiyle rahatladığını hisseder.

Schoeler'in ikra rivayetiyle ilgili değerlendirmelerine geçmeden önce kendisinden önce ikra rivayetine dair detaylı analizleri olan Rubin'in görüşlerine yer verilecektir. Böylece Schoeler'in görüşlerini oryantalist paradigma içerisinde farklı bir konumda bulunan Batılı başka bir araştırmacıyla mukayese imkânı olacaktır. Rubin'e göre ikra rivayetinin hadis kaynaklarında geçen versiyonları Kur'ân-ı Kerim ayetleriyle yakından bağlantılıdır. Halbuki siyer kaynaklarında geçen pek çok anlatım, Kur'ân'da mevcut değildir. Tabakât literatüründe, Hz. Muhammed'in ilk vahyini anlatmak için Kur'ân'dan kelimesi kelimesine alıntı yapılmaz. Bunun yerine ilgili literatür vahyin evrensel unsurlarıyla birlikte yalnızca Hatice-Varaka temel anlatısını içerir.²⁷ Ona göre söz konusu anlatı, Kur'ânî vahiy ile örtüşmemektedir. Rubin, tabakat literatüründe tespit ettiğini ileri sürdüğü ikra rivayetiyle ilgili farklı anlatıları Kur'ân-ı Kerim ile mukayese ederek şöyle bir izah getirir:

"Çünkü Peygamber'in ışık görmesi ve sesler duyması mefhumu Kur'ân'a yabancıdır. Kutsal kitabın herhangi bir yerinde ne ışık görmeye ya da ses işitmeye atıfta bulunulmuştur, ne de Kur'ân'da Peygamber'in ciddi bir endişe yaşamasına neden olan, melekle dehşet verici bir karşılaşmaya atıfta bulunulmuştur. İlk vahiy ile ilgili hikâyede, Muhammed'in ilk peygamberlik deneyimine tepki olarak gösterdiği korkunun kökeni, peygamberlerin ve diğer insanların Tanrı'nın görünmesine tepki olarak gösterdikleri dehşet ve korkuya ilişkin Kutsal Kitap geleneklerine dayanıyor gibi görünmektedir. Sadece Peygamber'in eşi Hatice'ye kendisi için duyduğu korkuyu ifade ettiği sözler dolaylı olarak Kur'ân temalarını yansıtmaktadır. Zihinsel bütünlüğünden ya da bir kâhin haline gelmekten korkmaktadır. Çünkü Kur'ân'ın kendisi (52:29, 68:2, 69:42, 81:22) Peygamberin ne bir büyücü (kâhin) ne de bir deli (mecnun) olmadığını belirtir."²⁸

Buradan hareketle Rubin, Hz. Muhammed'in ilk vahiy hikâyesinin Kur'ân'dan ziyade Kitab-ı Mukaddes'e uygun olduğunu ve hikâyenin başlangıçta apolojetik ihtiyaçları karşılamak üzere tasarlandığını iddia etmektedir.²⁹ Rubin'e göre Hz. Peygamber'e ilk vahyin gelişi hakkında betimlenen sahne, onun Kitap Ehli'nin peygamberleriyle eşleşmesi için sahip olması gereken canlılık açısından hayati önem taşıyordu.

İkra Rivayeti ile İlgili Gregor Schoeler'in Değerlendirmeleri

Müşterek râvi merkezli isnad metin analizi yöntemi³⁰ ile daha çok siyer rivayetleri üzerine yoğunlaşan Schoeler, ilk vahiy hadisesini söz konusu yöntemin uyarlanmış halinden harekele ele

²⁷ Rubin, *The Eye of the Beholder*, 107.

²⁸ Rubin, *The Eye of the Beholder*, 109.

²⁹ Rubin, *The Eye of the Beholder*, 109.

³⁰ Türkiye'de ilk defa müşterek râvi teorisini tüm versiyonları ve detaylarıyla inceleyerek, klasik İslami paradigmadan hareketle uygulanan müşterek râvi teorisinin sonuçlarının farklılaştığını bir rivayet grubundan hareketle ele alan çalışma için bk. Fatma Kızıl, *Müşterek Râvi Teorisi ve Tenkidi* (İstanbul: İsam Yay., 2019).

alarak ikra rivayetinin müşterek râvisinin Zührî olduğunu tespit etmiştir. Ona göre çoğu müdevvinin kitaplarında geçen rivayetler incelendiğinde isnadlarının Zührî’de birleştikleri görülecektir. Bu durumda ona göre Zührî, müşterek râvi yani hadisi yayan kişidir. Schoeler’e göre ikra rivayetinin tam versiyonu olan Abdürrezzâk’ın<Ma’mer<Zührî<Urve<Hz. Âişe isnadıyla *Musannef*’inde yer verdiği metin dört temel motiften müteşekkil bir birleşimdir yani bir tür telifiktir.³¹ Tahannüs rivayeti (Hz. Peygamber’in Hira Dağı’ndaki inzivası); ikra rivayeti (Hz. Peygamberi Alak sûresinin ilk beş ayetini okumaya zorlayan bir meleğin görülmesi); Varaka b. Nevfel rivayeti ve ufuk rivayeti (Ufukta Hz. Muhammed’in peygamberliğini açıklayan bir meleğin görülmesi). Ayrıca şu üç unsurun da birbirinden ayrılması gerekmektedir: rüya görmeler; Hatice rivayeti (I. Beni örtün motifi; II. Hatice’nin Hz. Muhammed’i rahatlatması ve övgüsü) ve III. fetret (vahyin geçici olarak durması) rivayeti. Zührî’den gelen tüm rivayetlerde fetret, her zaman ufuk motifine; fetretin sonunda meleğin görülmesi ise her zaman Hz. Muhammed’in intihar niyetine sebep olmuştur. Zührî’ye göre ikra rivayeti, ilk vahiy tecrübesinin merkezinde yer almaktadır. Diğer tariklerde yer alan ilk vahiy tecrübesine bir çerçeve çizen ufuk hâdisesi ise önemsizdir.

Schoeler’e göre rivayetin birleşmiş yapısının delili, hemen hemen tüm bileşenlerinin ayrı ayrı veya başka nakillerdeki diğer motiflerle bağlantılı olarak ortaya çıkmasıdır. Bu unsurların Zührî tarafından mı, yoksa daha önceki bir otorite tarafından mı birleştirildiğini araştıran Schoeler, söz konusu rivayetlerin metinlerini mukayese ederek; tespit ettiği metinler arası farklılıklardan ve rivayetlerin kendine has özelliklerinden hareketle rivayetin birleşik halini ilk nakleden kişinin Zührî değil Urve olduğu sonucuna, Zührî’nin ise bu rivayeti ondan alıp yayan kişi olduğu neticesine ulaşmaktadır.³² Dolayısıyla ona göre ilk vahiy tecrübesi ile ilgili rivayet, birinci asırda yaygındı ve biliniyordu.

Siyer kaynakları incelendiğinde İbn Hişâm ve Taberî’nin ikra rivayetini İbn İshâk’tan naklettiği görülecektir. İbn Hişâm’da geçen metin söz konusu rivayetin Zührî<Urve<Hz. Âişe (r.anhâ) kanalıyla gelen kısa versiyonuna oldukça benzemektedir. Siyer kaynakları arasında rivayetinin en tam hali Taberî’de geçmektedir. İlgili rivayet, hadis kaynaklarında geçen Zührî’nin uzun versiyonuyla karşılaştırıldığında hikâyenin daha ayrıntılı ve geniş olduğu anlaşılmaktadır. Taberî rivayeti daha fazla detay, hikâyenin boşluklarını dolduran anlatı dolgusu ve bazı tekrarlardan oluşmaktadır. En belirgin özelliği ise Hz. Peygamber’in okumaya zorlandığı “ürkütücü karşılaşma”nın uyanıkken değil gece uykusunda gerçekleşmesidir. Dolayısıyla bu, aslında bir tür kabustur. Halbuki hadis kaynaklarında geçen rivayetlerde Hz. Muhammed’in ilk vahiy tecrübesi mağarada ürkütücü bir görüntü şeklinde gerçekleşmektedir.

İkra rivayetinin siyer kaynaklarında geçen versiyonunun müşterek râvisi İbn İshâk ile hadis külliyatında geçen müşterek râvi Zührî metinleri arasında ciddi farklılıklar vardır. En temel farklılık

³¹ Yukarıda “conglomerate” (Bir dizi farklı ve bağımsız parça ve ögenin bir araya getirilmesiyle oluşan şey) diye bahsedilen durum iki veya daha çok rivayeti tek bir metin olarak nakletmek anlamındaki telifik uygulamasını hatırlatmaktadır. Hadis ilminde telifik çeşitli şekillerde uygulanışı söz konusudur. Telifik türlerinden biri de râvinin birkaç şeyhten aldığı hadisleri kendi lafzıyla nakletmesidir. Schoeler’in yukarıda işaret ettiği durum telifik bu çeşidini akla getirmektedir. Telifik, çeşitleri, telifik metinle ilgili boyutları hakkında bir çalışma için bkz. Süleyman Doğanay, “Hadiste Telifik: Metin Eksenli Bir Araştırma”, *Bilimname* 30/1 (2016), 27-50.

³² Schoeler, *The Biography*, 56.

ise ikra motifinde yer almaktadır. İbn İshâk'ta vahiy Hz. Muhammed uyurken bir tür kâbus sırasında gerçekleşir. Zührî'de ise Hz. Muhammed uyanıktır ve bir mağaradadır. Buna ek olarak, Zührî yazılı brokar kumaştan bahsetmez. İbn İshâk'ta tahannüs motifi daha ayrıntılıdır: Hz. Muhammed'in her yıl bir ay boyunca Kureyş geleneklerine göre Hira Dağı'nda kaldığını bildirir. Zührî'de ise Hz. Peygamber basitçe "yalnız kalma isteğinden" ilham alır. İbn İshâk'a göre Hz. Muhammed Hira Dağı'na eşiyle birlikte giderken, Zührî rivayetinde ise tek başına çıkar ve sadece ara sıra erzak depolamak için Mekke'ye döner. Ayrıca Zührî, Hz. Muhammed'in Hira Dağı'nda fakirleri doyurduğundan ve daha sonra İbn İshâk'ın anlattığı gibi Kâbe'yi ziyaret ettiğinden bahsetmemektedir. Hz. Muhammed'in kendini öldürmekten vazgeçmesi konusunda hemfikir olmalarına rağmen, ufuk motifinin işlenişine ilgili iki metin arasında önemli farklılıklar mevcuttur. İbn İshâk, Hz. Muhammed'in ufukta Cebrail'i görmesi ve özellikle halini (olduğu yere çakılıp kalması, görüntüyü gözleriyle takip etmesi) bazı ayrıntılarla anlatırken Zührî, hikâyeyi çok kısa bir biçimde aktarır. Bununla birlikte Zührî Urve'den değil, Ebû Seleme'den naklettiği fetret ile ilgili ziyadede ayrıntılardan bahsetmektedir. İbn İshâk iki kez, Hz. Muhammed'in gördüğü rüyadan sonra kendisini bir şair ya da cin çarpmış biri olarak zannettiğini aktarmaktadır. Zührî sadece çok dolaylı bir biçimde onun kendisi için korktuğundan bahseder. Hz. Hatice'nin Hz. Muhammed'i aramak için elçiler göndermesi, İbn İshâk tarafından bildirilmiştir, Zührî'de eksiktir. İbn İshâk rivayeti Hz. Hatice'nin Hz. Muhammed'in kendi kavminin peygamberi olacağına dair umutlarını ihtiva etmektedir. Daha sonra o, Varaka'yı yalnız ziyaret eder; Varaka onun umutlarını doğrular. Hira'dan dönen Hz. Muhammed, Kâbe'de Varaka ile buluşur ve onun kehanetini dinler. Zührî'nin rivayetinde ise Hz. Hatice, Hz. Muhammed'in gelecekteki mevkiinden bahsetmez. Onun kehanetini duymak için birlikte Varaka'yı ziyaret ederler.

Schoeler hadis kaynaklarının müşterek râvisi Zührî'nin ve siyer kaynaklarının müşterek râvisi İbn İshâk'ın yukarıda alıntılanan içerikleri mukayese edildiğinde ortaya çıkan farklılıklardan özetle bu şekilde bahsetmektedir.³³ İbn İshâk'ın rivayetinin Zührî'ninkinden daha detaylı olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan Zührî'nin rivayetinde mevcut iki motif İbn İshâk'ta eksiktir. Birincisi rivayetin başındaki "gerçekleşen rüyalar" motifidir. Schoeler'e göre muhtemelen bu motif, rivayetin aslına daha yakın olan versiyonunda, mevcut vahyin bir rüyada gerçekleştiği gerçeğini hatırlatmaktadır. İkincisi ise; zemmilûnî (beni örtün) motifidir (Hatice I). Zührî'den gelen her iki rivayette de Hz. Peygamber'in Hz. Hatice'nin yanına koşup "Beni sarın! Sarın beni!" diye haykırdığına dair bir olaydan bahsedilmektedir. İbn İshâk ise bu olaydan da bahsetmez.

Genel olarak, İbn İshâk'ın rivayeti yazılı brokar kumaş, meleğin görülmesinin ve Hz. Muhammed'in tepkisinin ayrıntılı açıklaması gibi çok daha fazla görsel ayrıntıyı ve Hz. Muhammed'in fakirleri doyurması ve yıllık hacı, Hz. Hatice'nin elçiler göndermesi, Hz. Muhammed'in sarılmasıyla çiftin konuşması (Neredeydin?) gibi anlatı süslemeleri içermektedir.³⁴ Ayrıca tekrarlar da vardır (Hatice, Hz. Muhammed'in kavminin peygamberi olduğunu bekler; Varaka önce Hatice'nin haberinin doğru olduğuna dair ön kabulüyle, sonra Hz. Muhammed'in kendi haberini duyduktan sonra kesin olarak onun peygamberliğini iki kez teyit eder; hac

³³ Schoeler, *The Biography*, 57-58.

³⁴ İbn İshâk, *Sîre*, 120-122.

rivayetinin tekrarı). Bazı tekrarların ise kalıplaşmış bir havası vardır. (Hatice'nin, "Nefsim elinde olana yemin olsun ki ben senin bu ümmetin peygamberi olacağını ümit ediyorum." Varaka'nın, "Nefsi elinde olana yemin olsun ki gerçekten o bu ümmetin peygamberidir".) Schoeler'e göre Hz. Hatice'nin kocasını övmesi de benzer ifadelerle dile getirilmiştir ancak bu durum, bir kural olmaktan ziyade her yerde rastlanılan tipik ifade biçimidir.³⁵ Hâlbuki kanaatimizce bizzat Hz. Hatice'nin eşine övgüsü ve güveni, eşinin başına gelen olaylar karşısındaki sükunetli tavrı, onun eşine duyduğu hayranlık ve nispet ettiği üstün ahlaki nitelikler rivayetin gerçekliğinin en dikkat çekici kısmıdır. Hz. Peygamber'in huy ve karakteri ile ilgili olumsuz herhangi bir haberin bugün elimize ulaşmamış olması düşünülemez. Bilakis peygamber olmadan önce Hz. Peygamber'in sevilen, takdir toplayan, beğenilen üstün karakter özelliklerine dair pek çok bilgi mevcuttur. Söz konusu duruma dair haberler ise Hz. Hatice'nin eşini bu şekilde övmesini destekleyen tarihi delillerdir.

Yaptığı mukayeseler neticesinde Schoeler'e göre İbn İshâk'tan nakledilen haber, halka açık bir toplantıda bir kıssacı tarafından anlatılmış olmalıdır. Bahsi geçen rivayet ise bir hadisten çok bir kıssa/hikayedir. Zührî'nin kendisini rivayetin esas anlatisıyla sınırlama eğilimi onun haberini daha çok bir hadis yapmıştır.³⁶ Schoeler'in söz konusu tespiti doğrudur. Zira ilk muhaddisler aynı zamanda ilk siyer ve tarih alimleri olmalarına rağmen tarihî rivayetlerin naklinde farklı yöntemler kullanmışlardır ve ilkinde lafza bağlı kalmayı tercih ederken ikincisinde olayı kronolojik olarak ve bir olay örgüsü bütünlüğünde anlatmayı tercih etmişlerdir. Nitekim hadisçilerin tarih anlayışlarını temel hadis kitaplarındaki siyer haberlerinden örneklerle inceleyen Ahmet Yücel'in tespitleri ve bulguları Schoeler'in sonuçlarını doğrulamaktadır ve izah etmektedir:

"...hadis kitaplarının ilgili bölümlerinde tarihî olaylar ve şahsiyetlerle ilgili yer alan hadis malzemesi tarihçi mantığıyla değil hadisçi anlayışıyla derlenmiştir. Bu açıdan her ikisi de geçmişe ait haberlerle ilgilenmeleri ve onları derlemelerine rağmen hadis ve tarih ilimleri, haberler hakkında farklı yöntemler kullanmışlardır. Hadis ve tarih ilimlerinin yaklaşık hicrî ikinci asrın ortalarından itibaren farklı yöntemler kullanan iki ayrı ilim dalı oldukları söylenebilir. İlk dönemlerde Urve b. Zübeyr (94/713), Âsım b. Ömer b. Katâde (120/737), İbn Şihâb ez-Zührî (124/741), Musâ b. Ukbe (141/758), İbn İshâk (151/768) ve Vâkıdî (207/822) gibi Hz. Peygamber'in hayatını ve gazvelerini yazan müellifler aynı zamanda hadis ilmiyle de tanınan ve birçok hadisin isnadında yer alan âlimlerdir. Ancak söz konusu âlimler "tarih" ve "megâzî" konusundaki rivayet ve teliflerinde gerek geçmişe ait olayların zaman ve mekânlarını tespit etme, kronolojik olarak sunma ve olayın tamamını zikretme, birbirleriyle ilişkilerini ele alma, bazen Yahudi, Hıristiyan ve Mecûsîler'den ve onların kitaplarından nakillerde bulunma hususlarında, gerekse isnadlarda telif yapma açılarından hadis rivayetinden farklı bir yöntem kullanmaktaydı."³⁷

Öte yandan Zührî'nin ve hocası Urve'nin hadiste telif yapan isimlerden olduğu da malumdur. Bu iki bilgi ışığında görünen o ki Urve ve talebesi Zührî söz konusu haberi hadis meclislerinde

³⁵ Schoeler, *The Biography*, 65.

³⁶ Schoeler, *The Biography*, 65.

³⁷ Ahmet Yücel, "Hadis İlminde "Tarih" Anlayışı ve "Hadis Tarihi" Yazıcılığı", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 11/21 (2013), 276.

naklederken metne bağlı kalarak ve fakat kussas kimlikleriyle anlatırken telfikle olay bütünlüğü içerisinde anlatmaya gayret göstermişlerdir.

Schoeler'e bu hususta şunları söyler:

"Birinci asrın ikinci yarısına gelindiğinde, Hz. Muhammed'in ilk vahiy deneyimiyle ilgili hikâyenin farklı versiyonlarıyla birleştirilebilecek bir dizi sabit motif zaten mevcuttu. Alak sûresinin ilk beş ayetini ilk vahiy olarak tanımlayan hikâyeler genellikle ikra rivayetiyle (Hira Dağı'nın tepesindeki bir mağarada geçen, Hz. Muhammed'den okumasını isteyen veya onu okumaya zorlayan meleğin hikâyesi) bağlantılıdır; sûre 74 ilk vahiy olduğunda ise, ufuk rivayetiyle (meleğin ufukta görünmesinin hikâyesi) bağlantılıdır. Rivayete başka motifler de eklendi, örneğin tahannüs motifi ve/veya ilk ilahi mesaj olarak Alak sûresini merkeze alan Varaka rivayeti. Bununla birlikte, ufuk rivayeti de ikra rivayetiyle birleştirildi ve böylece 96/Alak sûresiyle ilişkilendirilebildi. Sonuçta bu motifler serbestçe bir araya getirilebilir ve ilk vahiy tecrübesine farklı düzenlemelerde, çeşitli ayrıntularla ve uzunluk derecelerinde uygulanabilir."³⁸

Neticede Schoeler, Hz. Peygamber'in ilk vahiy tecrübesine dair rivayetlerin mozaik benzeri az ya da çok birbirinden bağımsız hikâyelerin küçük parçacıklarının yan yana getirilmesi yöntemiyle süslenmiş ve bu şekilde üretilmiş kolaj gibi bir birleşim olduklarını ve ilk râvilerin ikra olayını kusursuz bir şekilde doğru aktarmak gibi bir maksat taşımayıp akılda kalıcı ve dikkat çekici imgeler sunmayı hedeflediklerini iddia etmiştir.³⁹

Schoeler sözlü geleneğin anlaşılmasına⁴⁰ katkı sağlamak maksadıyla örnek olarak seçtiği ikra rivayetini incelemesinin ve analizlerinin neticesinde rivayetin tarihsel durumuyla ilgili şöyle söylemektedir:

"Hikâyenin en eski, Ubeyd b. Umeyr; daha da ötesi Abdullâh b. Şeddâd ve Ebû Meysere gibi az çok güvenilir diye tanımlanabilen râvileri bile hikâyeyi olayın doğrudan bir tanığından ya da çağdaşından değil, kulaktan dolma yollarla almıştır. Onların aktardıkları 'hatıraların hatıraları' ve dolayısıyla sözlü geleneklerdir. Söz konusu olaylar onların yaşamları sırasında değil, doğumlarından çok önce gerçekleşmiştir. Peygamber'in ilk vahiy deneyimini bu şekilde aktardığı ve Alak sûresinin ilk beş ayetini ilk vahyedilen metin olarak kendisinin belirlediği iddiası bu nedenle bir hipotezden başka bir şey değildir."⁴¹

Dolayısıyla Schoeler şifâhî olarak nakledilemediğini ispatlayarak söz konusu rivayetin Hz. Peygamber'e ait olma ihtimalinin doğruluğu test edilmesi gereken bir varsayımdan öte geçemeyeceğini düşünmektedir. Zira hipotezler doğrulanabilir/yanlışlanabilir yargılardır. Kaldık ki; Schoeler "hikâyenin" en eski râvileri arasında Hz. Âişe'yi dahi saymamaktadır. Çünkü Schoeler'e göre isnad geriye doğru yansıtılarak onun ismi isnada sonradan ilave edilmiştir. Schoeler,

³⁸ Schoeler, *The Biography*, 77.

³⁹ Schoeler, *The Biography*, 77.

⁴⁰ Genel olarak hadislerin yazılı-şifâhî rivayeti meselesini tüm detaylarıyla ele alarak Schoeler'in meseleye dair düşüncelerinin özetini sunan bir çalışma için bkz. Dilek Tekin, *Müslim'in Kaynakları Yazılı-Şifâhî Rivayet Bağlamında Müslim'in Eser Sahibi Hocalarından Rivayetleri* (Ankara: Astana Yayınları, 2023).

⁴¹ Schoeler, *The Biography*, 78.

Müslüman hadis alimlerinin dahi Hz. Âişe'yi rivayetin gerçek râvisi olarak kabul etmediklerine, hadisi mürsel saydıklarına işaret ederek iddiasına klasik İslam literatüründen deliller getirmektedir. Schoeler'in bahsettiği gibi Hz. Âişe'nin söz konusu olayı görmüş olma ihtimali söz konusu değildir zira o bu dönemde henüz hayatta bile değildi. Ancak Hz. Âişe'nin söz konusu olayı doğrudan Hz. Peygamber'den duymuş olma ihtimali pek tabiidir. Yahut Hz. Âişe bu olayı başka bir sahabiden duymuş olabilir ki bu, ilk ihtimale göre daha düşüktür. Zira Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber'e yakınlığı malumdur. Öte yandan İbn Hâcer'in de isabetle belirttiği gibi Hz. Âişe rivayeti Hz. Peygamber'in konuşmasının doğrudan aktarımı şeklindedir.⁴² Bu durum hadis rivayetinin erken dönemdeki yapısı ve aktarım biçimiyle ilgilidir. İkinci ihtimal dahi -ki sahabe mürselidir- hadis ilmi açısından problem teşkil etmemektedir. Çünkü hadis ilminde sahabenin tamamı adil kabul edilmektedir, dolayısıyla cerh ve ta'dilden muaftırlar. Bu sebeple sahabenin mürselleri de makbûldür. Bir sahabenin hadisi dinlediği kişi çoğunlukla yine bir sahabe olacağından (ki bu olayda Hz. Peygamber'den bizzat duymuş olma ihtimali çok daha yüksektir) ismini zikretmemesi sorun teşkil etmemektedir.

Schoeler ikra rivayetini Hz. Peygamber'in ilk vahiy tecrübesiyle ilgili mevcut ve tedavülde olan çeşitli sabit anlatım motiflerinden oluşan rivayet malzemesinin parçalarından biri kabul etmektedir ve hicrî birinci asrın ikinci yarısına tarihlendirmektedir. O, ikra rivayeti ile ilgili analizlerine ve metin mukayeselerine dayanan sonuçlarını şöyle sıralamıştır:

“-Söz konusu rivayet hicrî birinci asırda yaygın hikayelerden biri olarak bir kıssacının repertuarının bir parçasıydı.

-İkra rivayeti tahannüs, ikra, ufuk, Hatice ve Varaka rivayetlerinin belirli kombinasyonlarından oluşan bir rivayet kümesiydi (telifik) ve Alak sûresinin ilk beş ayetini ilk vahiy olarak belirledi.

-Başta Urve olmak üzere ilk nesil hadis alimlerinin önde gelen temsilcileri bu rivayet kümesini üslup olarak yeniden şekillendirdiler ve kıssayı bir hadis haline getirdiler.

-İlk nesil râvilerden sonra (Urve>Hişâm b. Urve, Urve>Zührî, ve diğerleri.) hadis önemli değişikliklere uğramıştır, (çünkü mana ile rivayet yaygın nakil şekliydi), redaksiyonel nedenlerle yapısal değişiklikler (bazen önemli kısaltmalar, yeniden düzenlemeler, ayrıştırma) ve taraflı değişiklikler (süsleme, motiflerin yeniden işlenmesi yoluyla mazur gösterme).

-İkinci nesilden sonra (Zührî>Ma'mer, Zührî> İbn İshâk, vs.), daha az önemli olmakla birlikte başka yapısal değişiklikler de gerçekleşmiştir. Bunlar çoğunlukla lafızları

⁴² İbn Hâcer bu hadisin sahabe mürseli olduğu iddiasında Nevevî'ye katıldığını ifade ettikten sonra şöyle söylemektedir; “çünkü Hz. Âişe bu olaya tanıklık etmedi. Olayı ya Hz. Peygamber'den yahut bir sahabiden duydu. Şayet anlamayan biri Hz. Peygamber'den duymuş olma ihtimali varsa, bunun mürsel olduğu nasıl iddia edilebilir? diye soracak olursa cevap şudur: Sahabi'nin mürseli, henüz hayatta değilken gerçekleşen şeyler hakkında rivayet ettikleridir, kendisinin bizzat yaşadığı dönemde gerçekleşen olaylara dair başkalarından rivayetlerinin ise mürsel olduğu söylenemez.” Ebü'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Şahîhi'l-Buḥârî*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbaki vd. (Beirut: Dârü'l-Marife, 1379), 8/16.

etkilemiş veya diğer redaksiyonel değişikliklerden oluşmuştur. Bu değişiklikler zamanla azalmıştır: Zührî'den itibaren bazı kısımların kelimesi kelimesine aktarımı (lafzen rivayet) zaten gözlemlenebilir. Üçüncü nesille birlikte lafzen rivayet (İbn İshâk>Bekkâî, Yûnus b. Bukeyr; Ma'mer> Abdürrezzâk) daha sık görülmeye başlanır, ancak yine de kural değildir ve dördüncü nesilden itibaren (Abdürrezzâk, Bekkâî, Yûnus b. Bukeyr) az çok lafzen rivayet genel olarak takip edilir.

–Dördüncü nesilden sonra da (Bekkâî>İbn Hişâm) değişiklikler sona ermedi, ancak bunlar genellikle İbn Hişâm'daki gibi metnin anlamını zaman zaman değiştiren kısaltmalarla sınırlı kaldı.”⁴³

Sonuç olarak Schoeler, oryantalist paradigma içerisindeki “ilk vahiyyle ilgili rivayetlerin tarihi bir özü⁴⁴ olabilir mi?” meselesine cevaben Hz. Muhammed'in Medine döneminde vahyin başlangıcından bahsetmiş olabileceği ihtimalinin göz ardı edilemeyeceğini ve fakat anlattıklarının tamamının yahut bir kısmının veya anlatımındaki bazı motiflerin daha sonraki hikâyelere ya da efsanelere temel teşkil ettiğini söylemektedir. Schoeler ilgili rivayetin Hz. Peygamber'e dayanma ihtimalini mümkün görmektedir.

Rubin gibi bazı Batılı araştırmacılar ikra rivayetinin Alak sûresinin ilk ayetlerinin tefsirinden doğduğunu ileri sürmektedirler. Öte yandan Schoeler'in kullandığı yöntemi ve ulaştığı neticeleri eleştiren, onu aşırı iyimser bulan, şüpheli olmamakla itham eden bazı Batılı araştırmacılar da vardır. Nitekim revizyonist oryantalistlerden⁴⁵ Herbert Berg, Schoeler'in eserine yazdığı değerlendirmede hem onun yöntemini hem de yöntemini uygulama biçimini sert bir şekilde eleştirmektedir. Berg'un Schoeler'e eleştirileri kendi ifadeleriyle şöyledir: “O isnadların iddialarını kendi sonuçlarıyla uyduğu sürece kabul eder, uyuşmadıklarında ise isnadların manipüle edildiğine karar verir. Neden sadece kendi rekonstrüksiyonlarıyla uyuşmayan rivayetlerin isnadlarının yanlış olarak reddedilmesi gerektiği açık değildir. Dahası, bir isnadın sahihliğini ispatlamak için o isnadın sahih olduğunu varsayan bir argüman döngüselidir. İsnadlarını dikkate almaksızın birbiriyle ilişkili rivayetlere bakarak içeriklerini analiz etmek daha ikna edici bir strateji olabilirdi. Eğer içerikler isnadlarıyla tutarlı bir korelasyon sergiliyorsa, o zaman isnadlarda yer alan bilgilerin en azından bir

⁴³ Schoeler, *The Biography*, 78-79.

⁴⁴ Otantik kelimesini bu şekilde tercüme etmek daha isabetli görünmektedir. Zira Schoeler otantik kelimesini hangi anlamda kullandığı ile ilgili şöyle demektedir: “Otantik” derken, bu rivayetlerde anlatılan olayların tam olarak tasvir edildiği gibi gerçekleştiğini ima etmek istemiyorum. Hem en eski haberler ile bildirilen olaylar arasındaki kronolojik boşluğu (yani yaklaşık 30-60 yıl) hem de ravilerin bakış açıları nedeniyle ortaya çıkan herhangi bir çarpıtmayı dikkate almalıyız.” Dolayısıyla Schoeler otantik derken klasik hadis ilminde kastedilen sahihe işaret etmemektedir. Batılı araştırmacıların otantik kelimesini hangi anlamlarda kullandığına dair önemli bulgular ve şemalı anlatım için bk. Kızıl, “Sunna” of Western Scholars on the Authenticity of the Document of Medina: What's So Special About it?”, *Akademik Siyer Dergisi/Journal of Academic Sirah* 4/8 (Haziran 2023), 52.

⁴⁵ Revizyonistlerin İslâm hakkındaki bilgileri yalnız diğer din mensuplarının muasır kaynaklarından ve kitâbe, mezar taşları, sikke gibi arkeolojik delillerden elde etmek gerektiğine dair iddialarını akılda tutarak revizyonist Berg'un mutavassıt Scholer'e itirazlarını değerlendirmek yerinde olacaktır. Zira Kızıl'a göre bugün Batı'da İslam ve hadis çalışmalarına daha ziyade revizyonist ve mutavassıtlar yön vermektedir. Bk. Kızıl, “Oryantalistlerin Akademik Hadis Araştırmaları: Ana Eğilimler, Yerleşik Kabuller ve Temel İddialar”, *Hadis ve Siyer Araştırmaları* 5/1 (2019), 175.

kısmı gerçek olabilir. Dolayısıyla Schoeler şüpheciler ile şüpheciler olmayanlar arasında orta bir pozisyon benimsemeye çalışsa da büyük ölçüde şüphecilerin tarafındadır. Biyografik materyallerin kabulü, isnadların sağladığı bilgiler ve varsayımsal metinlerin yeniden inşasına yönelik girişimler şüpheciler olmayanların ayırt edici özellikleridir.⁴⁶ Schoeler'in çalışması, isnad sistemini ve dolayısıyla isnadların doğruladığı rivayetleri oldukça güvenilir kabul eden akademisyenler için bu kabulü destekleyen açık ve ikna edici bir delil olarak görünecektir. Daha şüpheciler için Schoeler'in çalışması, daha sonra günümüze ulaşan metinlerden varsayımsal erken dönem kaynaklarının bir başka "yeniden inşasıdır"; bu da beyhude bir projedir çünkü sadece edebî bir aracın (isnad) tarihsel olarak güvenilir bilgiler içerdiği varsayımına dayanmaktadır.⁴⁷ Dolayısıyla, Schoeler'in detaylı ve kışkırtıcı analizine rağmen, "rivayet tarihinin Arap İslam edebiyatı kadar kolay ve umut verici bir şekilde takip edilebileceği çok az edebiyat vardır" ifadesi aşırı iyimserdir."⁴⁸ Öte yandan Berg'ün aksine Brown, Schoeler'in kullandığı yöntemi safiyane veya eleştirel olmayan şekilde nitelendirmenin çok yanlış olacağını vurgulamaktadır.⁴⁹

SONUÇ

Schoeler, rivayet tarihi ile ilgili temel teorisini desteklemek için Hz. Muhammed'in ilk vahyi hakkındaki haberleri, özellikle de ikra rivayetlerini inceleyerek bunların muhtemel ilk râviden itibaren günümüze ulaşan eserlerde mevcut son metinlere kadarki naklinin izini sürmeye çalışmaktadır. Schoeler'in yöntemi, en erken müşterek râvinin rivayetlerinin karşılaştırılması ve râvinin tasarrufunu ayırt etmek için ifadeler, anlamlar ve motiflerin sıralanışındaki benzerliklerin araştırılması şeklindedir. Örneğin Schoeler İbn Hişâm, Taberî, Buhârî, Müslim ve Tirmizî'ye ait çeşitli eserlerdeki Zührî'den gelen ilgili rivayetleri karşılaştırarak onun naklettiği rivayetin orijinal ilk versiyonunu keşfetmeye çalışmaktadır. Schoeler benzer karşılaştırmaları Zührî'nin hocası Urve ve onun hocası Hz. Aişe için de yapmaktadır. Neticede o tüm rivayetleri için olmasa da bazıları için Zührî'ye ait ilk versiyonun varsayılabilirliğini öne sürmektedir. Schoeler tüm bu analizleri

⁴⁶ Benzer bir tespit ve fakat önemli bir uyarı için bk. Kızıl, "Oryantalistlerin Akademik Hadis Araştırmaları", 179. Kızıl, isnad-metin analizinden hareketle hadis tarihlendirmesi yapmanın mutavassıt oryantalistlerin ortak özelliği olduğunu ancak analiz sonuçlarının nasıl yorumlandığı meselesinin de önemli olduğuna dikkat çekmektedir. Zira mutavassıt kabul edilen Motzki ve Schoeler metin farklılıklarını genellikle rivayet sürecinde meydana gelebilecek değişiklikler, hatalar dolayısıyla hadis rivayetinin 'organik' bir süreçte gerçekleştiğinin delili şeklinde yorumlarken oryantalist paradigmanın genel eğilimi söz konusu bu farklılıkları dinî, siyasi vs. gibi sebeplerle kasıtlı tahrif olarak anlamaktır. Bu durumun örneği muasır oryantalist Pavel Pavlovich'tir. O isnad-metin analizi uygulamalarına rağmen sonuçlarını değerlendirme açısından şüphecilere daha yakındır. Zira o tıpkı mutavassıt oryantalistler gibi çoğunlukla titiz metin incelemelerine dayalı isnad-metin analizi yönteminin değiştirilmiş bir versiyonunu kullanmaktadır ve buna rağmen sadece bir avuç rivayetin hicrî birinci asrın son on yıllarına tarihlenebileceğini savunmaktadır. Bk. Daniel W. Brown, "Western Hadith Studies", *The Wiley Blackwell Concise Companion to the Hadith* (UK: Wiley Blackwell, 2020), 51-52. Aynı yöntemi kullanan oryantalistlerin her zaman benzer sonuçlara ulaşamayabileceği hakkında bk. Fatma Kızıl, "In Pursuit of a Common Paradigm: Islamic and Western Hadith Studies", *Hikma: Journal of Islamic Theology and Islamic Education*, 6/10 (April 2015), 18-19.

⁴⁷ Schoeler Berg'ün eleştirilerini müstakil bir araştırma notunda tek tek cevaplamıştır. Söz konusu cevapları ve Berg'ün eleştirilerinin detaylarını içeren bir kitap bölümü tarafımızdan yazıldığından burada yer verilmemiştir.

⁴⁸ Herbert Berg, "Review of Charakter und Authentie des muslimischen Überlieferung über das Leben Muhammeds by Gregor Schoeler", *American Oriental Society* 119/2 (1999), 316-317.

⁴⁹ Brown, "Western Hadith Studies", 52.

neticesinde ikra haberinin olası kaynağının Urve olduğunu, fakat oğlu Hişâm'ın daha kapsamlı bir versiyonu naklettiğini ve neticede Zühri'nin rivayete son şeklini verdiğini düşünmektedir. Hz. Aişe'nin yeğeniyle bu tür konular hakkında konuşmuş olma ihtimalini görmezden gelmese de Schoeler'e göre onun bazı rivayetlerde yer almaması, bu haberin Urve'ye başka bir kaynaktan ulaştığını ve daha sonraki râvilerin rivayeti onardığını yani Hz. Muhammed'i gerçekten tanıyan birine kadar isnadı geriye doğru geliştirdiklerini göstermektedir. Schoeler İbn İshâk<Vehb b. Kaysan<Ubeyd b. Umeyr isnadlı başka bir rivayet kümesini de incelemektedir. Metinler arası bazı önemli farklılıklara rağmen Schoeler, mevcut üç versiyonun kaynağı olarak yine tek tip bir metin görmektedir. Buradan hareketle Schoeler İbn İshâk'ın orijinal metnin de yeniden oluşturulabileceğini iddia etmektedir. İbn İshâk'ın rivayetleri ile Zühri'ninkiler karşılaştırıldığında ise ona göre bazı motiflerin farklı detaylara sahip olduğu ve bazı motiflerin de Zühri'ye özgü olduğu ortaya çıkmaktadır. İbn İshâk'ın rivayeti daha fazla ayrıntı ve anlatı süslemesinin varlığıyla ayırt edilmektedir. Ancak iki rivayet grubu ana motifleri ve sıralamaları bakımından birbirlerine çok benzediğinden, Schoeler her ikisinin de aslen aynı kaynağa sahip olduğunu savunmaktadır. Schoeler'e göre motifler muhtemelen hicrî birinci yüzyılda bir araya getirilmiştir ve Zübeyr ailesi içinde ortaya çıkmıştır. Urve, haberi hikâye unsurlarından arındırarak hadis formatına dönüştürmüştür. Biyografik bilgilere ve isnadlara dayanarak Schoeler, orijinal hikâyeyi siyer kaynaklarında geçen çeşitli bileşenlerle tamamlayıp düzenleyen ise Ubeyd b. Umeyr olduğunu iddia etmektedir. Schoeler daha sonraları da rivayette açıklama, kısaltma, süsleme, yeniden ifadeden kaynaklı önemli değişimlerin gerçekleştiğini düşünmektedir. Bu değişiklikler zaman ilerledikçe azalmıştır ve nihayet İbn Hişâm ve Taberî'nin redaksiyonlarıyla sona ermiştir.

Erken dönem İslam tarihi ile ilgili rivayetlerin güvenilirliği meselesinde orta yolu tercih ettiğini söyleyen Schoeler takip ettiği *complete corpora* (tüm külliyat yani hadis ve siyer külliyatının tamamını kastediyor) metoduna uygun olarak ikra rivayetinin Urve b. Zübeyr'den gelen tariklerinin geçtiği tüm kaynaklarını tespit etmiştir. İkra rivayetinin isnadlarının ve onların işaret ettiği müşterek râvinin doğruluklarını teyit etmek için ise Schoeler metinleri incelemektedir. İsnad metin analizi yöntemini kullanan ve metin mukayeseleri neticesindeki farklılıklardan ve benzerliklerden hareketle özellikle sîret rivayetlerinin tarihini inceleyen Schoeler isnadların metinler tarafından kontrol edilmesi gerektiğine vurgu yapması bakımından oryantalist paradigma içerisinde müstesna bir yere sahiptir. Schoeler'in rical literatüründeki bilgileri kullanması, metin mukayesesi yapması hadislerin kaynağını tespit etmekte hicri birinci asrın ortaları gibi oryantalist paradigma açısından çok erken denilebilecek tarihlere ulaşmasını mümkün kılmıştır. Schoeler'in yöntemi ve kaynak kullanımı dolayısıyla da ulaştığı sonuçlar Batılı araştırmacıları özellikle aşırı şüphecileri ikna etmese de rivayet tarihini tasvirde yeni yöntem ve alternatif anlama biçimleri sunması bakımından kıymetlidir.

Klasik rivayet tarihi düşüncesi bakımından değerlendirildiğinde ise Schoeler'in tespitleri aslında hicri birinci asırda hadis ve siyer ilminin genel özellikleri, söz konusu iki disiplinin haberlere yaklaşımı ve iki farklı rivayet tarzının varlığına işareti bakımından doğrudur. Bu açıdan bakıldığında Schoeler'in oryantalist paradigma içerisinde hadis rivayet tarihini en doğru anlayan ve en isabetli tespitleri yapan araştırmacı olduğunu söylemek mümkündür. Ancak en nihayetinde

Schoeler'in oryantalist paradigmadan hareketle meselelere yaklaşıyor olması tespitlerini klasik rivayet tarihinden farklı bir şekilde yorumlamasına sebep olmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdurrezzâk, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi'es-Sar'ânî el-Himyerî. *el Muşannef fi'l- hadîs*. thk. Merkezü'l-Buhûsi ve Takniyeti'l-Ma'lûmât. 10 Cilt. Mısır: Dâru't-Ta'sîl, 1436.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *el-Müsned*. thk. Şu'ayb el-Arnâvûd - Âdil Mürşid. 45 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421.
- Albayrak, Ali. *Buhârî Sonrası el-Câmi'u's-Sahîh Nüsha Farklılıkları, Hatalar, Tashihler*. İstanbul: MÜ İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yay., 2018.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ el-Aynî. *Umdetü'l-kârî li şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. nşr. Abdullah Mahmûd Muhammed Ömer. 25 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmî, 2. Basım, 2009.
- Berg, Herbert. "The "Isnâd" and the Production of Cultural Memory: Ibn 'Abbâs as a Case Study". *Cultural Memory and Islam* 2/3 (2011), 259-283.
- Berg, Herbert. "Review of Charakter und Authentie des muslimischen Überlieferung über das Leben Muhammeds by Gregor Schoeler". *American Oriental Society* 119/2 (1999), 315-317.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Câmi'u'l-müsnedü's-şahîhu'l-muhtasar min umûri Resûlillâh şallallahü 'aleyhi ve sellem ve sünenihî ve eyyâmih*. thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır. Mısır: Dâru Tavki'n-Necâti, 1422.
- Brown, Daniel W. "Western Hadith Studies". *The Wiley Blackwell Concise Companion to the Hadith*. UK: Wiley Blackwell, 2020.
- Demil, Emine. *Hadis ve Tarih Rivâyeleri Bağlamında Sîretin Risâlet Öncesi*. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Doğanay, Süleyman. "Hadiste Telfik: Metin Eksenli Bir Araştırma". *Bilimname* 30/1 (2016), 27-50.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî. *Fethu'l-bârî bi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. thk. Muhammed Fuat Abdülbaki. 15 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2004.
- Kızıl, Fatma. "In Pursuit of a Common Paradigm: Islamic and Western Hadith Studies". *Hikma: Journal of Islamic Theology and Islamic Education* 6/10 (April 2015), 11-32.
- Kızıl, Fatma. *Müşterek Râvi Teorisi ve Tenkidi*. İstanbul: İsam Yay., 2019.
- Kızıl, Fatma. "Oryantalistlerin Akademik Hadis Araştırmaları: Ana Eğilimler, Yerleşik Kabuller ve Temel İddialar". *Hadis ve Siyer Araştırmaları* 5/1 (2019), 155-245.
- Kızıl, Fatma. "Sunna" of Western Scholars on the Authenticity of the Document of Medina: What's So Special About it?". *Akademik Siyer Dergisi* 4/8 (Haziran 2023), 48-66.
- Kızıl, Fatma. "Sîret ya da Sünnet: Oryantalistler tarafından Çizilen Sınırlar". *Hadis Tetkikleri Dergisi* 13/2 (2015), 7-25.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Câmi'u's-şahîh*. thk. Ebû Kuteybe Nazar b. Muhammed el-Fâryâbî el-Fâryâbî. Riyâd: Dâru't-Tîbe, 1427.

- Öztürk, Mustafa- Ünsal, Hadiye. “Kur’ân Tarihine Giriş -Evvelü mâ Nezel (İlk Nazil Olan Kur’ân Vahyi) Meselesi-”. *Eskiyeini: Anadolu İlahiyat Akademisi Araştırma Dergisi* 26 (2013), 65-119.
- Pavlovitch, Pavel. “Meşhur Vaizler ve Hikâye Anlatıcıları (Kussas) -İslam’ın En Eski Tarihçileri, Müfessirleri ve Fakihleri”. çev. Muhsin Düğeroğlu. *Akademik Siyer Dergisi* 9 (Ocak 2024), 92-104.
- Rubin, Uri. *The Eye of the Beholder: The Life of Muhammad as Viewed by the Early Muslims*. Princeton: NJ, 1995.
- Rubin, Uri. “Iqra’ bi-smi rabbika...! Some Notes On The Interpretation of Surat Al-’Alaq”. *Israel Oriental Studies* 13 (July 1993), 213-230.
- Schoeler, Gregor. *Biography of Muḥammad: Nature and Authenticity*. çev. Uwe Vagelpohl. ed. James E. Montgomery. New York-Londra: Routledge, 2011.
- Schoeler, Gregor. “Character and Authenticity of the Muslim Tradition on the Life of Muhammad”. *Arabica* 49/3 (July 2002), 360-366.
- Schoeler, Gregor. *İslam’ın İlk Dönemlerinde Yazı ve Rivayet*. çev. Güllü Yıldız. İstanbul: Vakıfbank Kültür Yay., 2. Basım, 2022.
- Uzun, Nihat. “Vahyin Başlangıcıyla İlgili Rivayetlere Sünnî ve Şîî Âlimlerin Yaklaşımları”. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/1 (Haziran 2013), 73-112.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmi’u’l-beyân fî te’vîli’l-Kur’ân*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2000.
- Tekin, Dilek. *Müslim’in Kaynakları Yazılı-Şifâhî Rivayet Bağlamında Müslim’in Eser Sahibi Hocalarından Rivayetleri*. Ankara: Astana Yayınları, 2023.
- Yücel, Ahmet. “Hadis İlminde “Tarih” Anlayışı ve “Hadis Tarihi” Yazıcılığı”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 11/21, (2013), 271-302.